

OWEN REES

ΟΙ ΠΑΡΥΦΕΣ
ΤΟΥ ΓΝΩΣΤΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ

Μια νέα ιστορία του αρχαίου παρελθόντος

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Οι παρυφές του γνωστού κόσμου**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: The far edges of the known world

Από τις Εκδόσεις Bloomsbury, Λονδίνο 2025

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Owen Rees

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μενέλαος Αστερίου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Ηρακλής Καρελίδης

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΧΑΡΤΩΝ: Michael Athanson

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Mia Butcher

ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Γωγώ Τρικεριώτη

© Owen Rees, 2025

© Εικόνες εξωφύλλου: ALAMY

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2025

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2025

ISBN 978-618-01-6256-1

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Since 1979

Head Office:

121, Tatoi Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

e-mail: info@psychogios.gr

psychogios.gr

OWEN REES

ΟΙ ΠΑΡΥΦΕΣ
ΤΟΥ ΓΝΩΣΤΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ

Μια νέα ιστορία του αρχαίου παρελθόντος

Μετάφραση: Μενέλαος Αστερίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Πέρα από τον γνωστό κόσμο	9
ΜΕΡΟΣ Ι ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ	23
1 Λίμνη Τουρκάνα, Κένυα	27
2 Ο μεγάλος καταρράκτης, Σουδάν.....	47
3 Μεγιδδώ, Ισραήλ.....	69
ΜΕΡΟΣ ΙΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ.....	91
4 Ολβία, Ουκρανία.....	95
5 Ναύκρατις, Αίγυπτος	121
6 Μασσαλία, Γαλλία	147
ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ	169
7 Το Τείχος του Αδριανού, Αγγλία	173
8 Βολούμπιλις, Μαρόκο	197
9 Καρανίς, Αίγυπτος.....	217
ΜΕΡΟΣ ΙV ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΛΑΣΙΚΟ ΚΟΣΜΟ	235
10 Μπιλσκ, Ουκρανία	239
11 Τάξιλα, Πακιστάν.....	263
12 Κο Λόα, Βιετνάμ.....	285
13 Αξώμη, Αιθιοπία και Ερυθραία.....	309
Επίλογος.....	326
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	332
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	335
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	361

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πέρα από τον γνωστό κόσμο

«Μάθανε όλοι οι Έλληνες πως είσαι σοφή και δοξάστηκε τ' όνομά σου· αν ζούσες όμως εκεί στην άκρη του κόσμου, κανένας δε θα μιλούσε για σένα».*

Αυτά τα λόγια απευθύνει ο Έλληνας ήρωας Ιάσοντας στη σύζυγό του Μήδεια, τη γυναίκα που έφερε μαζί του από τη μακρινή Κολχίδα, αφού του παρείχε όλα τα μέσα χάρη στα οποία μπόρεσε να αρπάξει το Χρυσόμαλλο Δέρασ από τον βασιλιά Αιήτη, τον πατέρα της. Σε αυτή τη σύντομη παράθεση από την τραγωδία του Ευριπίδη *Μήδεια* του 5ου αιώνα ΠΚΧ ο Ιάσοντας διατυπώνει μια αιωνόβια αντίληψη για τη ζωή στην άκρη του κόσμου.

Σύμφωνα με πολλούς κλασικούς συγγραφείς, στην άκρη του κόσμου ζούσαν τερατώδεις άνθρωποι. Η Λιβύη ήταν η χώρα στην οποία κατοικούσε η Μέδουσα μαζί με τις άλλες δύο Γοργόνες αδελφές της, η Ινδία ήταν γεμάτη ανθρώπους οι οποίοι έτρωγαν τον νεκρό πατέρα τους σε έκφραση σεβασμού, ενώ η Γαλατία και η Σκυθία ήταν γεμάτες με κυνηγούς κεφαλών και κανίβαλους. Σε αυτά τα μέρη οι κοσμοθεωρίες τους αντιστρέφονταν, όπου οι γυναίκες κατείχαν την εξουσία και πολεμούσαν μαζί με τους άνδρες. Στην πιο ακραία του μορφή, ήταν στις παρυφές του γνωστού κόσμου όπου ζούσαν οι Αμαζόνες, οι πολεμίστριες που απέκλειαν τους άνδρες από την κοινωνία τους.

Η άποψη που εκφράζουν τα λόγια του Ιάσωνα είναι ξεκάθαρη: παίρνοντας τη Μήδεια από την Κολχίδα στις παρυφές του γνωστού κόσμου,

* Ευριπίδου, *Μήδεια* 539-541, μτφρ. Αθαν. Χ. Παπαχαρίση, Πάπυρος, Εν Αθήναις 1953. (Σ.τ.Μ.)

ο Ιάσοντας την απομάκρυνε από τη βάρβαρη ζωή. Δεν είχαν καμιά σημασία τα δεινά που αντιμετώπιζε τώρα ως μητέρα των δύο γιων του Ιάσωνα, εγκαταλειμμένη από τον σύζυγό της, ο οποίος είχε παντρευτεί μια άλλη γυναίκα. Όλα αυτά δε μείωναν τα μεγάλα οφέλη που της είχε προσφέρει ο Ιάσοντας όλα τα προηγούμενα χρόνια παίρνοντάς την από το ανάκτορο του πατέρα της. Η Κολχίδα βρισκόταν στην ανατολική ακτή του Εύξεινου Πόντου, ο οποίος διεθνώς είναι γνωστότερος ως Μαύρη Θάλασσα. Ο χαρακτηρισμός από τον Ιάσωνα της πατρίδας της Μήδειας ως χώρας στην άκρη του κόσμου δεν είναι απλώς μια ποιητική υπερβολή, αλλά στην πραγματικότητα αντανακλά την ευρύτερη άποψη των Ελλήνων γι' αυτή την περιοχή. Η Κολχίδα βρισκόταν νοτίως της οροσειράς του Καυκάσου, εκεί όπου ο πανίσχυρος θεός Δίας είχε δέσει τον δύστυχο Τιτάνα Προμηθέα σε έναν βράχο για την κλοπή της φωτιάς από τους θεούς και την προσφορά της στην ανθρωπότητα, καταδικάζοντάς τον να βλέπει το συκώτι του να κατασπαράσσεται καθημερινά από έναν αετό. Η Κολχίδα ήταν το σύνορο ανάμεσα σε δύο κόσμους. Μέσω της Κολχίδας έρεε ο ποταμός Φάσις, τον οποίο οι αρχαίοι συγγραφείς θεωρούσαν το φυσικό σύνορο που χώριζε την Ευρώπη από την Ασία – παρομοίως με τον Νείλο, που χώριζε την Ασία και τη Λιβύη (την υπόλοιπη Αφρική, όπως θα θεωρούσαμε σήμερα).

Ο θρύλος περιβάλλει και τον λαό της Κολχίδας. Ο Έλληνας ποιητής Πίνδαρος του 5ου αιώνα ΠΚΧ έγραφε ότι οι Κόλχοι είχαν σκούρο δέρμα, ενώ ο σύγχρονός του Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό, ο «πατέρας της Ιστορίας», σχολίαζε τις ομοιότητες ανάμεσα στους Κόλχους και τους Αιγυπτίους. Ο Ηρόδοτος επινοεί μια ιστορία σύμφωνα με την οποία κάποιοι στρατιώτες από τον στρατό του Αιγύπτιου φαραώ Σέσωστρι, ο οποίος είχε εκστρατεύσει στη Σκυθία και τη Θράκη, παρέμειναν στην περιοχή και έγιναν οι Κόλχοι. Ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί αυτή την επινοημένη ιστορία για να εξηγήσει μερικά γνωρίσματα και έθιμα που είχαν οι Κόλχοι: το μελαψό δέρμα τους, τα σγουρά μαλλιά τους και την περιτομή. Οι ιστορικοί δεν αποδέχονται τους ισχυρισμούς του Ηροδότου γι' αυτό το ζήτημα.

Αιώνες αργότερα, ο Ρωμαίος γεωγράφος Στράβων του 1ου αιώνα ΠΚΧ/ΚΧ περιέγραφε τον λαό του Εύξεινου Πόντου με ασαφείς ρωμαϊ-

κούς όρους, αλλά η εικόνα που παρουσιάζει είναι ξεκάθαρη. Οι «Σκύθες» είναι ένας λαός με τον οποίο θα ασχοληθούμε λεπτομερέστερα στη συνέχεια, αλλά για την ώρα είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι οι Έλληνες και Ρωμαίοι συγγραφείς ήταν πολύ ασυνεπείς στην ονομασία διάφορων λαών και φυλών. Συχνά ομαδοποιούσαν ανθρώπους που δε θεωρούσαν αναγκαστικά ότι είχαν την ίδια πολιτισμική ή εθνοτική ταυτότητα, έτσι όπως κατανοούμε σήμερα αυτούς τους όρους. Ο Στράβων γράφει για τον Εύξεινο Πόντο, πριν από την ίδρυση εκεί ελληνικών αποικιών:

Αυτοί λένε ότι ο ποιητής δεν αναφέρει Σκύθες από άγνοια, άγνοια και για τη βαρβαρότητά τους απέναντι στους ξένους, που τους θυσιάζουν και τρώνε τη σάρκα τους και χρησιμοποιούν τα κρανία τους ως κύπελλα, κι εξαιτίας τους ο Πόντος λεγόταν Άξενος.*

Για τον Στράβωνα, οι Σκύθες ήταν απλώς μία από τις πολλές ομάδες που κατοικούσαν γύρω από τον Εύξεινο Πόντο. Ενώ ο Στράβων ακολουθεί το στερεότυπο που παρουσιάζει τους Σκύθες ως τους πιο βάρβαρους από τους κατοίκους αυτής της περιοχής, δε μιλάει πιο ευγενικά για τις άλλες φυλετικές ομάδες. Παρομοίως, ο ιστορικός του 2ου αιώνα ΚΧ Αππιανός αποκαλεί τους Κόλχους «πολεμοχαρή λαό», κωδικοποιημένη φράση για τις βάρβαρες κοινωνίες, ιδίως στον βορρά.

Η ειρωνεία είναι πως στην Κολχίδα ζούσαν Έλληνες. Αναμφίβολα αυτοί οι συγγραφείς δεν είχαν στον νου τους τους Έλληνες κατοίκους της περιοχής, ωστόσο τίθεται το ερώτημα: αν αυτή η περιοχή ήταν τόσο απομονωμένη και οι άνθρωποι τόσο βάρβαροι, τι γύρευαν εκεί οι Έλληνες; Και, ακόμη πιο σημαντικό, ποια ήταν η γνώμη τους για τους γείτονές τους; Όλο τον 7ο και τον 6ο αιώνα ΠΚΧ, Έλληνες έμποροι και έποικοι εγκαθίσταντο στην Κολχίδα και σε μεγάλο μέρος του Εύξεινου Πόντου. Φάσις αποκαλούνταν όχι μόνο ο κύριος

* Στράβων, *Γεωγραφικά* Ζ'.ΙΙΙ.7, μτφρ. Πάνος Θεοδωρίδης, Κάκτος, Αθήνα 1994. (Σ.τ.Μ.).

ποταμός της περιοχής, αλλά και μια ελληνική πόλη που ιδρύθηκε εκεί για να αξιοποιήσει τα διασυνδεδεμένα ποτάμια δίκτυα που διέτρεχαν την Κολχίδα. Η περιοχή μπορεί να μην ήταν ελληνική, αλλά υπήρχαν σίγουρα αποικίες γεμάτες με Έλληνες που την αποκαλούσαν πατρίδα.

Στις αρχές του 4ου αιώνα ΠΚΧ, ένας στρατός Ελλήνων μισθοφόρων γνωστός ως Μύριοι εισήλθε στην Κολχίδα ύστερα από τη μακρά πορεία υποχώρησής του από τη Βαβυλώνα, μετά την ήττα του στη μάχη στα Κούναξα (401 ΠΚΧ). Όπως όλα τα στρατεύματα εκείνη την εποχή, ο στρατός των Μυρίων έκανε επιδρομές στην περιοχή για τρόφιμα και προέβαινε σε λεηλασίες. Είχε ως βάση τη μικρή ελληνική πόλη Τραπεζούντα, της οποίας οι πολίτες προσπάθησαν να προσφέρουν μια αγορά ώστε οι μισθοφόροι να προμηθεύονται τρόφιμα και εφόδια. Για τους Μυρίους, η λεηλασία σε εδάφη βαρβάρων ήταν δεύτερη φύση. Έτσι, η στάση των Ελλήνων της Τραπεζούντας είναι ιδιαίτερος αποκαλυπτική:

Στο στρατόπεδο προμήθευαν τρόφιμα οι Τραπεζούντιοι και δεξιώθηκαν τους Έλληνες και τους φιλοξένησαν παρέχοντάς τους βόδια και σιτάρι και κρασί. Ενεργούσαν μάλιστα και για φιλική αντιμετώπιση των Κόλχων που ήταν γείτονές τους προς την πεδιάδα και στάλθηκαν και απ' αυτούς βόδια ως δώρα φιλοξενίας.*

Ενεργώντας ως διαπραγματευτές, ως ενδιάμεσοι, ανάμεσα στον ελληνικό στρατό και στους μη Έλληνες κατοίκους, οι Τραπεζούντιοι τονίζουν την ανάγκη για τοπική συνεργασία. Για να επιβιώσουν οι Έλληνες πολύ μακριά από την Ελλάδα και να ευημερήσουν χάρη στο εμπόριο, ήταν σημαντικό να έχουν φιλικές σχέσεις με τις άλλες ομάδες της περιοχής. Ο μισθοφορικός στρατός ανέτρεπε την τοπική ισορροπία. Θεωρούσε πως βρισκόταν σε μια περιοχή στην άκρη του κόσμου και αντιμετώπιζε τους κατοίκους της ως βαρβάρους και χωρίς καμιά πραγματική αξία. Όμως οι Τραπεζούντιοι είχαν διαφορετική

* Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις* Δ'. 8. 22-28, μτφρ. Γιώργος Αθ. Ράπτης, Ζήτρος, Αθήνα 2005. (Σ.τ.Μ.)

άποψη, αλλά ο Ξενοφών, δείχνοντας ελάχιστο σεβασμό για τους Κόλχους, μας λέει ότι τα δώρα τους ήταν βόδια.

Για όσους πίστευαν ακράδαντα στην πολιτισμική ανωτερότητά τους, όπως οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, οι Αθηναίοι και οι Ρωμαίοι, όσο πιο μακριά ζούσαν κάποιιοι από τον πυρήνα της δικής τους κοινωνίας, τόσο πιο μακριά ζούσαν από τον ίδιο τον πολιτισμό. Για τα μέλη της ρωμαϊκής ελίτ, η Ρώμη ήταν η πάλλουσα καρδιά του κόσμου τους, φάρος των ρωμαϊκών ιδεωδών και της πολιτιστικής κανονικότητας. Ενώ στην πράξη τα μέλη αυτής της ελίτ σπανίως ζούσαν σύμφωνα με αυτά τα ιδεώδη, η εξορία μακριά από τη Ρώμη θεωρούνταν τρομερή τιμωρία, ιδίως για τα μέλη της ρωμαϊκής κοινωνικής ελίτ. Σε μεγάλο βαθμό όπως οι Αθηναίοι κατά την κλασική περίοδο μπορούσαν να εξορίζουν άτομα για δέκα χρόνια από την πόλη τους (οστρακισμός), οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες τιμωρούσαν τους ανθρώπους που είχαν πέσει σε δυσμένεια.

Η γνωστότερη εξορία είναι αναμφίβολα εκείνη του ποιητή Οβιδίου, ο οποίος στάλθηκε στον Εύξεινο Πόντο από τον αυτοκράτορα Αύγουστο το 8 ΚΧ. Δε γνωρίζουμε τους λόγους για τους οποίους ο Οβίδιος έπεσε σε δυσμένεια στα μάτια του αυτοκράτορα. Ίσως ο λόγος ήταν η ερωτική ποίησή του, η οποία ερχόταν σε αντίθεση με τις ηθικές μεταρρυθμίσεις του Αυγούστου. Το 17 ή το 18 ΚΧ, ο Αύγουστος καθιέρωσε τον *Lex lulia de Adulteriis Coercendis*, ο οποίος καθιστούσε τη μοιχεία ποινικό αδίκημα – έναν νόμο βάσει του οποίου θα έπρεπε αργότερα να τιμωρήσει και την ίδια του την κόρη. Αν λάβουμε υπόψη ότι η πρώτη συλλογή ερωτικών ποιημάτων του Οβιδίου *Amores* εμφανίστηκε το 16 ΚΧ, ίσως η χρονική συγκυρία δεν ήταν η καλύτερη. Η μεταγενέστερη συλλογή ποιημάτων του *Ars Amatoria* (*Η τέχνη του έρωτα*) διαβάζεται περισσότερο ως οδηγός αποπλάνησης για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι αυτές οι ποιητικές συλλογές ήταν η αιτία για τη στάση του Αυγούστου απέναντί του, αλλά μπορούμε να θεωρήσουμε πως «όταν [ο Οβίδιος] διέπραξε το μοιραίο λάθος, δεν μπορούσε να περιμένει καμιά συμπόνια».

Κατά την εξορία του, ο Οβίδιος έγραψε πολυάριθμα ποιήματα και γράμματα που συχνά εστίαζαν στις εμπειρίες του από τη ζωή στην άκρη του κόσμου. Αυτά μας λένε ελάχιστα για την πόλη όπου είχε εξοριστεί και τους ανθρώπους που τον περιέβαλλαν. Ο Οβίδιος καταγόταν από παλιά επαρχιακή οικογένεια ιππέων της Ρώμης και προοριζόταν για επιτυχημένη σταδιοδρομία στην πολιτική ή στη νομική. Ο ίδιος, όμως, ελάχιστα ενδιαφερόταν για μια τέτοια σταδιοδρομία, και ως νεαρός συγγραφέας απέκτησε τον δικό του πλούσιο πάτρωνα, ο οποίος ονομαζόταν Μεσσάλας Κορβίνος. Αυτή η σχέση του πρόσφερε μια άνετη ζωή και την αντίστοιχη κοινωνική θέση. Προς απογοήτευση του πατέρα του, ο Οβίδιος δεν ακολουθούσε τις παραδοσιακές ρωμαϊκές αξίες. Απέφευγε να διεκδικήσει πολιτικά αξιώματα στα οποία θα μπορούσε να επιλεγεί και επιπλέον κατάφερε να αποφύγει ακόμη και την υποχρεωτική υπηρεσία στον στρατό. Η ασφάλεια της οικονομικής κατάστασής του, τόσο χάρη στην περιουσία της οικογένειάς του όσο και στην υποστήριξη του πάτρωνά του, του επέτρεπε να έχει τη ζωή που επιθυμούσε, μια ζωή αφιερωμένη στη λογοτεχνία.

Η Ρώμη του Οβιδίου ήταν η Ρώμη των παλιών ιστορικών βιβλίων, μια Ρώμη για την ελίτ, που του έλειπε τρομερά στην εξορία του. Για τον Οβίδιο, ήταν φυσικό να έχει γνωρίσει τον μεγάλο ποιητή Βιργίλιο και να έχει ακούσει τον Οράτιο να απαγγέλλει τις Ωδές του. Γι' αυτόν, η αντίθεση ανάμεσα στη Ρώμη και την Τόμιν, την πόλη όπου είχε εξοριστεί, στη δυτική ακτή του Εύξεινου Πόντου στη σημερινή Ρουμανία, δε θα μπορούσε να είναι πιο ξεκάθαρη. Έπρεπε λοιπόν να πάρει μια απόφαση. Θα μπορούσε είτε να αποδεχθεί την κατάσταση στην οποία βρισκόταν, να βυθιστεί στην αγνή ομορφιά της ακτής του Εύξεινου Πόντου και να εξερευνήσει τις βουνοκορφές και τις κοιλάδες μέσα από τις οποίες περνούσε ο Δούναβης ρέοντας προς τη δύση· είτε να γίνει το θύμα στο δικό του αφήγημα αυτολύπησης. Επέλεξε το δεύτερο, και μερικές φορές τα γραπτά του μοιάζουν με γεμάτες θυμό διαμαρτυρίες κακομαθημένου εφήβου. Θεωρούσε την εξορία του βάνανυση τιμωρία, ενώ η άποψή του για την Τόμιν ήταν ιδιαίτερα καυστική: «Σε όλο τον κόσμο δεν υπάρχει τίποτα πιο θλιβερό από αυτό τον άθλιο τόπο».

Σε μια επιστολή του, ο Οβίδιος περιγράφει τις δυσκολίες που αντι-

μετώπιζε στην Τόμιν. Παρουσιάζει τους ανθρώπους ως επιθετικούς και πολεμοχαρείς, ντυμένους με δέρματα ζώων, σημάδι της βαρβαρότητάς τους. Μιλάει για τους χειμώνες με το δριμύ ψύχος, όπου το κρασί πάγωνε στην κανάτα και ο Εύξεινος Πόντος καλυπτόταν με πάγο, εμποδίζοντας τα καράβια να πλέουν και τα δελφίνια να πηδούν έξω από το νερό. Ήταν μια περιοχή στην οποία η ειρήνη ήταν απλώς προσωρινή και ο πόλεμος αναπόφευκτος. Ένας τόπος όπου τα αμπέλια δεν μπορούσαν να αναπτυχθούν και η γη ήταν άγονη. Αυτός ο τόπος που περιγράφει ο Οβίδιος ήταν εξ ολοκλήρου προϊόν της προκατειλημμένης φαντασίας του.

Στην πραγματικότητα, η Τόμις ήταν ελληνική αποικία που, σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα, ιδρύθηκε κατά πάσα πιθανότητα τον 6ο αιώνα ΠΚΧ. Είχε επίσης τη δική της μυθολογική καταγωγή. Πολύ πριν από την ίδρυση της αποικίας, η περιοχή θεωρούνταν παραδοσιακά πως ήταν ο τόπος στον οποίο σταμάτησαν ο Ιάσοντας και η Μήδεια κατά τη διαφυγή τους από την Κολχίδα. Η περίφημη *Αργώ*, που μετέφερε το Χρυσόμαλλο Δέρασ, προσπαθούσε να ξεφύγει από την καταδίωξη του βασιλιά Αιήτη. Η Μήδεια είχε πάρει μαζί της και κάτι άλλο πολύτιμο για τον πατέρα της: τον μικρότερο αδελφό της, τον Άψυρτο. Όταν ένας φρουρός εντόπισε το πλοίο του Αιήτη να πλησιάζει την ώρα που η *Αργώ* είχε βγει προς την ακτή, η Μήδεια αντιλήφθηκε αμέσως ότι επρόκειτο να συλληφθούν. Κοίταξε μπροστά της στον ορίζοντα, κατόπιν στα εδάφη πίσω της, το βλέμμα της στράφηκε προς κάθε κατεύθυνση μέχρι που σταμάτησε στον νεαρό Άψυρτο. Χωρίς να υποσιάζεται κάτι από την αδελφή του, ο Άψυρτος σκοτώθηκε με μια ξαφνική μαχαιριά στην καρδιά. Η Μήδεια στη συνέχεια τεμάχισε το σώμα του και σκόρπισε τα κομμάτια του στους γύρω αγρούς, εκτός από το κεφάλι και τα χέρια του, τα οποία τοποθέτησε σε έναν κοντινό βράχο σε περίοπτη θέση, βέβαιη ότι θα προσέλκυαν την προσοχή του πατέρα της. Το φρικτό σχέδιο της Μήδειας ήταν αποτελεσματικό, καθώς ο πατέρας της σταμάτησε για να συγκεντρώσει τα κομμάτια του Άψυρτου και να θάψει τον γιο του με τιμές. Τον έθαψε εκεί και, σύμφωνα με τον Απολλόδωρο, ονόμασε το μέρος Τόμιν, από την ελληνική λέξη *τομεύς*. Για τον Οβίδιο, αυτή η ιστορία για το πώς η πόλη απέκτησε το όνομά της υποδήλωνε πως η Τόμις

γεννήθηκε από τη βάρβαρη πράξη μιας ξένης γυναίκας η οποία ζούσε στην άκρη του κόσμου.

Γνωρίζουμε από επιγραφές ότι ο οικισμός ήταν μέρος ενός μεγάλου δικτύου ελληνικών πόλεων και εμπορειών σε όλο τον Εύξεινο Πόντο και στη Μικρά Ασία προς τον νότο. Οι αρχαιολόγοι έχουν ανακαλύψει θραύσματα αττικών αγγείων, που δείχνουν ότι οι πολιτισμικές και οικονομικές ανταλλαγές επεκτείνονταν πέρα από τον Εύξεινο Πόντο και την ακτή της Ιωνίας. Έχουν βρεθεί επίσης μη ελληνικά αγγεία, πιθανότατα αποτέλεσμα του εμπορίου με τους τοπικούς πληθυσμούς, οι οποίοι θα πρέπει να ήταν πολύτιμοι εμπορικοί εταίροι. Γνωρίζουμε ότι περίπου τον 3ο αιώνα ΠΚΧ η Τόμις βίωσε μια σημαντική αλλαγή, πιθανώς λόγω τοπικής σύγκρουσης, και στη συνέχεια διευρύνθηκε και μετατράπηκε από εμπορικό οικισμό σε πλήρως ανεπτυγμένη πόλη-κράτος. Ήταν μια ακμάζουσα και πολυσύχναστη εμπορική πόλη, με όλα τα γνωρίσματα ενός πολιτικά συγκροτημένου άστεως, και υπάρχουν τεκμήρια γι' αυτό για την περίοδο πριν από την προσάρτηση της περιοχής από τη Ρώμη τον 1ο αιώνα ΠΚΧ. Δεν ήταν μια υπανάπτυκτη κώμη, και σίγουρα δεν ήταν ένας βάρβαρος τόπος στον οποίο επικρατούσε η ανομία όταν ήταν εκεί εξόριστος ο Οβίδιος.

Το ζήτημα είναι πως ο Οβίδιος δεν έκανε κάτι ασυνήθιστο παρουσιάζοντας με αυτό τον τρόπο την Τόμιν. Μέρος της αγανάκτησης του Οβιδίου οφείλεται στις δικές του προσδοκίες. Η Τόμις ήταν μια ελληνική πόλη, μέρος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, επομένως ο Οβίδιος θα έπρεπε να είχε αντιληφθεί, έστω περιορισμένα, το στοιχείο της συνέχειας. Φυσικά, κάθε πόλη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας διατηρούσε τα έθιμα, τη γλώσσα και το σύστημά της, αλλά στα νιάτα του ο Οβίδιος είχε επισκεφθεί ακμάζοντα κέντρα μάθησης και κουλτούρας, όπως η Αθήνα και πόλεις της Μικράς Ασίας, και αυτές ήταν οι εμπειρίες του. Στον νου του Οβιδίου, η Τόμις θα έπρεπε να είναι γεμάτη με πολιτισμένους και μορφωμένους ανθρώπους, όπως η Αθήνα και η Αλεξάνδρεια στην Αίγυπτο, αλλά αντιθέτως βρέθηκε να απορεί με την ελάχιστη χρήση της λατινικής γλώσσας και να ενοχλείται από την παράξενη ελληνική διάλεκτο, η οποία δεν ταίριαζε καθόλου με τα κλασικά ελληνικά που είχε διδαχθεί ως νεαρός. Ήταν ένας τόπος στον οποίο συναναστρέφονταν μεταξύ τους Ρωμαίοι, Έλληνες και αυτόχθο-

νες, το εμπόριο με τον τοπικό πληθυσμό ήταν πολύτιμη πηγή εσόδων και οι λατρείες των αυτοχθόνων συνυπήρχαν με τις ελληνικές και τις ρωμαϊκές.

Η Τόμις ήταν επίσης ένας τόπος στον οποίο η προνομιούχα καταγωγή του Οβιδίου δεν τον απάλλασσε από τις υποχρεώσεις του. Στη Ρώμη ο Οβίδιος είχε αποφύγει να υπηρετήσει στον στρατό καθ' όλη τη διάρκεια της ενήλικης ζωής του, αλλά στην περιφέρεια ήταν υποχρεωμένος να υπηρετήσει όπως όλοι οι άλλοι. Όπως παραπονιέται σε αρκετές περιπτώσεις, η Τόμις απειλούνταν συχνά από επιδρομές διάφορων φυλών, και ο πενήντάχρονος Οβίδιος πήρε τελικά τα όπλα για να βοηθήσει στην υπεράσπιση της πόλης:

Ακόμη και όταν ήμουν νέος, απέφευγα τις σκληρές δοκιμασίες της στρατιωτικής υπηρεσίας και άγγιζα όπλα μόνο για να παίξω. Τώρα όμως που γερνάω, δένω ξίφος στο πλευρό μου, ασπίδα στο αριστερό μου χέρι και φοράω κράνος στο γκρίζο μου κεφάλι. Όταν ο φρουρός από τη σκοπιά στέλνει μήνυμα για επιδρομή, αμέσως φοράω την πανοπλία μου με τρεμάμενα χέρια.

Τα γραπτά του Οβιδίου δεν είναι ιδιαίτερος χρήσιμα για να κατανοήσουμε τη ζωή στις παρυφές του αρχαίου κόσμου, αλλά είναι καίριας σημασίας για να κατανοήσουμε πώς αντιλαμβάνονταν τις παρυφές του κόσμου αρχαίοι συγγραφείς, ιστορικοί και φιλόσοφοι, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν πλούσιοι που ζούσαν σε πόλεις οι οποίες ήταν κέντρα πολιτισμού. Αυτό που δε γνωρίζουμε είναι η άποψη των κατοίκων της Τόμιδος για τον Οβίδιο και πώς αντέδρασαν απέναντι σε αυτό τον κακομαθημένο αριστοκράτη που στάλθηκε στην πόλη τους. Οι νύξεις στα γραπτά του Οβιδίου δείχνουν πως δεν τους εντυπωσίασε, αλλά δυστυχώς δεν έχουμε καμιά μαρτυρία από τους ίδιους τους κατοίκους. Παρότι δε γνωρίζουμε πώς τον αντιμετώπισαν οι κάτοικοι της πόλης, δε θα πρέπει να κάνουμε το λάθος να πιστέψουμε τις υπερβολές του Οβιδίου για το πώς ήταν η ζωή για όλους τους άλλους στις παρυφές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Υπάρχει ένα θεμελιώδες πρόβλημα όταν σκεφτόμαστε τις παρυφές του κόσμου: τα άκρα καθορίζονται με βάση το πού θεωρούμε ότι βρίσκεται το κέντρο. Στην πραγματικότητα, υπάρχουν άπειρες περιφέρειες που μπορούν να εξερευνηθούν, και αυτές καθορίζονται από τον πολιτισμό με τον οποίο τις συσχετίζουμε. Εστιάζοντας στην αρχαία ιστορία συγκεκριμένων πολιτισμών, έχουμε την τάση να θεωρούμε παρυφές του κόσμου εκείνες που περιγράφουν οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι. Σε αυτές περιλαμβάνονται περιοχές της σημερινής Γερμανίας, της Σκοτίας, της υποσαχάριας Αφρικής και του Πακιστάν, περιοχές τις οποίες γνώριζαν αυτοί οι πολιτισμοί, αλλά θεωρούσαν πως ήταν έξω από τα όριά τους. Αυτή η αντίληψη αποτυπώνεται έντονα στη ρωμαϊκή ιστοριογραφία, στην οποία τα όρια καθορίζονταν με βάση τα σύνορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αυτή η προσέγγιση καθιστά ευκολότερη την οριοθέτηση των παρυφών του ρωμαϊκού κόσμου, αλλά αγνοεί το γεγονός ότι αυτά τα όρια στον χάρτη είχαν την τάση να μετατοπίζονται, καθώς οι κοινωνίες εξερευνούσαν τις περιοχές που ήταν γύρω τους.

Υπάρχει ένα δεύτερο πρόβλημα που δεν πηγάζει από την ίδια την ιστορία, αλλά από τον σύγχρονο ιστορικό. Υπάρχουν στοιχεία του αρχαίου κόσμου για τα οποία δε συζητούμε γενικά, ιδίως έξω από τους ακαδημαϊκούς κύκλους. Η εμμονή μας με τον ελληνικό και τον ρωμαϊκό πολιτισμό και τις αντιλήψεις τους για τον κόσμο σημαίνει ότι εξερευνούμε τον αρχαίο κόσμο υπό τη δική τους οπτική. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παρερμηνεύουμε τους άλλους πολιτισμούς και να τους εξερευνούμε σχεδόν αποκλειστικά μέσω της αλληλεπίδρασής τους με την Ελλάδα και τη Ρώμη, καθώς και να αγνοούμε πολιτισμούς που δεν αναφέρονται στις πηγές μας. Δεν υπάρχει τέλεια λύση γι' αυτό το πρόβλημα, που είναι απόρροια ποικίλων πρακτικών και ιδεολογικών παραγόντων. Η Ελλάδα και η Ρώμη παρέχουν τη μεγαλύτερη βάση δεδομένων για όλους τους αρχαίους πολιτισμούς γύρω από τη Μεσόγειο, επομένως είναι κατανοητό γιατί αποτέλεσαν τη βάση των αρχαιότερων ιστορικών εξερευνήσεων στην ευρωπαϊκή παράδοση. Αυτό όμως δεν πρέπει να μας εμποδίζει να βλέπουμε τον αρχαίο κόσμο ως παγκόσμιο περιβάλλον.

Για να είμαστε δίκαιοι, αυτή η κατάσταση αρχίζει να αλλάζει – και

μάλιστα γρήγορα. Βλέπουμε μια έκρηξη μελετών που διερευνούν τις σχέσεις ανάμεσα στην αρχαία Ρώμη και την Κίνα και προβαίνουν σε συγκρίσεις μεταξύ των δύο πολιτισμών, ενώ η μελέτη των ελληνο-ινδικών ανταλλαγών έχει μακρά παράδοση. Παρομοίως, η αρχαία Αφρική πέρα από την Αίγυπτο γίνεται όλο και σημαντικότερο πεδίο μελετών, που αποκαλύπτουν εκπληκτικές πολιτισμικές ιστορίες τις οποίες αγνοούσαμε για καιρό. Το αποτέλεσμα είναι αυτή η πιο παγκόσμια προσέγγιση να διαχέεται στη δημόσια σφαίρα με έργα που εξερευνούν τη διασυνδεδεμένη φύση του αρχαίου κόσμου μέσω του εμπορίου κατά μήκος του Δρόμου του Μεταξιού και μέσω πνευματικών ανταλλαγών. Σίγουρα αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο θα πρέπει να μελετάμε την αρχαία ιστορία προσπαθώντας να κατανοήσουμε το ευρύτερο παγκόσμιο πλαίσιο μερικών εκπληκτικών πολιτισμών που συναρπάζουν τους αναγνώστες επί αιώνες. Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση συνοδεύεται από ένα σύνολο ζητημάτων.

Μελετώντας τις συνδέσεις ανάμεσα σε αρχαίες κοινωνίες, όπως της Ρώμης και της Κίνας ή της Ελλάδας και της Ινδίας, συχνά ενισχύουμε ξεχωριστές πολιτισμικές ταυτότητες όπου η αλληλεπίδραση είναι μάλλον τυπική. Είναι σαν να εξετάζουμε την αλληλεπίδραση μεταξύ δύο πολιτισμών με βάση την ανταλλαγή των επιστολών ανάμεσα σε αυτοκρατορικές αυλές. Αυτή η προσέγγιση δε μας λέει τίποτα για τους απλούς ανθρώπους ή για την καθημερινή πραγματικότητα της ανάμειξης των δύο πολιτισμών. Παράλληλα, δίνει προτεραιότητα στους πολιτισμούς και στις περιοχές για τις οποίες έχουμε τις περισσότερες γραπτές πηγές εις βάρος των περιοχών στις οποίες συντελέστηκαν κατά τον μεγαλύτερο βαθμό οι αλληλεπιδράσεις, δηλαδή στα σύνορα.

Συχνά φανταζόμαστε τον αρχαίο κόσμο ως έναν χώρο γεμάτο όρια και σύνορα, όμως τα σύνορα δεν ήταν ακατοίκητοι τόποι. Ήταν περιοχές γεμάτες ζωή, οικογένειες, πολιτισμό, αλλά δεν ήταν πάντα έτσι όπως θα τις περιμέναμε. Όπως ανακάλυψε με αποστροφή ο Οβίδιος, μακριά από τα αδιάκριτα βλέμματα των συμπατριωτών του, οι άνθρωποι που ζούσαν στις παρυφές του πολιτισμού τους είχαν καταφέρει να προσαρμοστούν σε αυτό το περιβάλλον. Στα σύνορα οι γραμμές που χωρίζουν πολιτισμούς και ταυτότητες θολώνουν και ο ιδεολογικός φανατισμός δίνει τη θέση του στον πραγματισμό και τον συμβιβασμό.

Οταν ο Οβίδιος εξορίστηκε από τη Ρώμη σε μια πόλη στη Μαύρη Θάλασσα, βρέθηκε σε απόγνωση αντικρίζοντας το αφιλόξενο και βάρβαρο περιβάλλον. Όπως πολλοί Έλληνες και Ρωμαίοι, ο Οβίδιος πίστευε ότι στα όρια του κόσμου του σταματούσε και ο πολιτισμός. Ήταν άραγε η εξορία του Οβιδίου τόσο δυσάρεστη όσο ισχυριζόταν; Πώς ήταν στην πραγματικότητα να ζει κανείς στις παρυφές των αρχαίων αυτοκρατοριών, πέρα από τα σύνορα του γνωστού κόσμου;

Χάρη στις αρχαιολογικές ανασκαφές, είμαστε πλέον σε θέση να γνωρίζουμε ότι τα σύνορα των αυτοκρατοριών, τις οποίες θεωρούμε «καρδιά» του πολιτισμού, στην πραγματικότητα ήταν μέρη που ανθούσαν. Μέρη όπου σταδιακά άρχισε να ξεθωιάζει η αντίθεση μεταξύ «πολιτισμένων» και «βαρβάρων», όπου οι κανόνες δεν ίσχυαν πάντα, όπου παντρεύονταν διαφορετικοί πολιτισμοί και όπου φυλές νομάδων έχτιζαν τις δικές τους πόλεις.

Ο Όουεν Ρις μάς ταξιδεύει από τους αμμώδεις δρόμους, που ακολουθούσαν τα καραβάνια στο Μαρόκο, στους παγωμένους χειμώνες της Μαύρης Θάλασσας, από την Κο Λόα στην κοιλάδα του Ερυθρού Ποταμού στο Βιετνάμ μέχρι τα μαστιγωμένα από τη βροχή οχυρά νότια του Τείχους του Αδριανού, και εξερευνά τις ισχυρές αυτοκρατορίες και τους διαφορετικούς λαούς στην Ευρώπη, στην Ασία και στην Αφρική μέσα από ένα πρίσμα που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τον αρχαίο κόσμο.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΓΗΣ: 26536